

ΤΑ ΝΕΑ

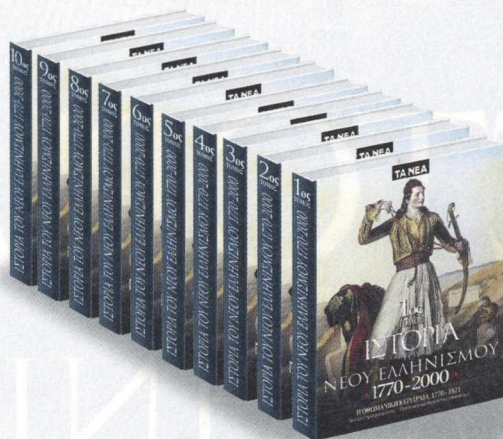
10^{ος}
ΤΟΜΟΣ
8ο Τεύχος

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1770-2000

Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΟΜΑΛΟΤΗΤΑΣ 1974 - 2000
Δημοκρατικές κατακτήσεις Οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική σταθερότητα

Ελληνικά
γράμματα

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1770 – 2000

Κάθε μέρα σε τεύχη, **10 τόμοι,**
εντελώς δωρεάν μαζί με **TA NEA**

Η νέα ναυτιλιακή πολιτική δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την επιστροφή των επιχειρήσεων στην Ελλάδα, καθώς προσέφερε σημαντικά πλεονεκτήματα στους τομείς του κόστους αλλά και της ευελιξίας στην οργάνωση και λειτουργία των επιχειρήσεων. Οι ναυτιλιακές επιχειρήσεις που μετέφεραν τις δραστηριότητές τους στον Πειραιά εθεωρούντο υποκαταστήματα αλλοδαπών ναυτιλιακών επιχειρήσεων και απολάμβαναν συγκεκριμένα προνόμια, έναντι της υποχρέωσης εισαγωγής ορισμένου ποσού συναλλάγματος για την κάλυψη των εξόδων λειτουργίας των γραφείων τους. Ακόμη πιο σημαντικό όμως, οι Έλληνες εφοπλιστές είχαν για πρώτη φορά την εγγύηση του αμετάβλητου των συνθηκών λειτουργίας, καθώς, ο α.ν. 89/67 και όσοι τον ακολούθησαν προστατεύονται από το Σύνταγμα του κράτους. Η σημαντικότητα του πλεονεκτήματος αυτού γίνεται ευκολότερα κατανοητή μέσα από μια σύγκριση των συνθηκών λειτουργίας που ισχύουν για επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε άλλους τομείς, οι οποίες διαρκώς μεταβάλλονταν κατά τις προηγούμενες δεκαετίες. Για παράδειγμα, μπορεί κανείς να αναλογιστεί το πόσες μεταβολές έχουν υπάρξει στη φορολογική νομοθεσία ή στη νομοθεσία που διέπει τους κανόνες λειτουργίας για τις εγχώριες επιχειρήσεις ή τις επιχειρήσεις που δεν διέπονται από το πλαίσιο του α.ν. 89/67, την ίδια στιγμή που το ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των ναυτιλιακών επιχειρήσεων παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητο. Μπορεί δηλαδή κανείς να παρατηρήσει ότι αυτό που ακόμη και σήμερα προβάλλεται ως το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα,

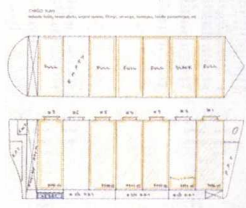
το ευμετάβλητο των συνθηκών λειτουργίας τους, λύθηκε οριστικά για τις ναυτιλιακές επιχειρήσεις από το 1967. Επιπλέον, οι φόβοι που δημιούργησε η είσοδος της Ελλάδας στην τότε ΕΟΚ για την πιθανή αναγκαστική μεταβολή αυτού του πλαισίου λειτουργίας και την εναρμόνισή του με τα αντίστοιχα των άλλων ευρωπαϊκών χωρών όχι μόνο δεν επιβεβαιώθηκαν αλλά, αντίθετα, παρατηρήθηκε ότι με το πέρασμα των χρόνων και άλλες ευρωπαϊκές χώρες έσπευσαν να υιοθετήσουν αντίστοιχης φιλοσοφίας θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας, προκειμένου να ευνοήσουν την ανταγωνιστικότητα των ναυτιλιακών τους επιχειρήσεων.

Η προσφορά ευνοϊκού θεσμικού πλαισίου έγινε σε μια περίοδο που οι Έλληνες εφοπλιστές είχαν συνειδητοποιήσει την ανάγκη ύπαρξης μιας επιχειρηματικής βάσης, που θα τους εξασφάλιζε την ελευθερία στις επιχειρηματικές κινήσεις τους, ενός ναυτιλιακού κέντρου, που θα μπορούσε να ελέγχεται αποκλειστικά από τους ίδιους, καθώς διαπίστωναν ότι η πλήρης εξάρτηση από τα ναυτιλιακά κέντρα του εξωτερικού δημιουργούσε προβλήματα στη λειτουργία τους (Harlaftis 1992, κεφ. 7). Τέτοιας φύσης πρόβλημα, ήταν για παράδειγμα, αυτό που δημιουργήθηκε το 1974 από την απόφαση της κυβέρνησης της Μ. Βρετανίας να προχωρήσει στη φορολόγηση των Ελλήνων εφοπλιστών κατά 52% για όλα τα κέρδη τους από τα πλοία που αντιπροσώπευαν, χρησιμοποιώντας ως τεκμήριο τον τόπο διαμονής τους. Παρ' όλο που το 1976 αποσύρθηκαν τελικώς οι φορολογικές απαιτήσεις των βρετανικών αρχών, η απειλή της αναβίωσης μιας τέτοιας φορολογίας ήταν πάντα παρούσα (και πράγματι

Ο ΠΕΙΡΑΙΑΣ

έγινε μετά τη δεκαετία του 1970 κέντρο της επιχειρηματικής δράσης των Ελλήνων εφοπλιστών. Εδώ, αεροφωτογραφία του λιμανιού. Φωτογραφικό αρχείο ΔΟΛ.

ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΣΤΟΙΒΑΣΙΑΣ

στις ΗΠΑ για το πλοίο

«Amorgos».

Δημοσιεύεται στο
λεύκωμα των Γιάννη
Θεοτοκά, Τζερίνας
Χαρλαύτη, *Ευπόμνη,
Ελληνικές Ναυτιλιακές
Επιχειρήσεις, 1945-
2000, Οργάνωση,
Διοίκηση, Στρατηγικές,*
Αθήνα, ΕΛΙΑ, 2004,
σ. 67.

προέκυψε πάλι το 1986, το 1990 και πρόσφατα) και η ανάγκη για τη δημιουργία γραφείων στον Πειραιά κατέστη πιο πιεστική από ποτέ (Θεοτοκάς, Χαρλαύτη, 2004). Το νέο θεσμικό πλαίσιο προσέφερε εγγυήσεις και αυτό οδήγησε σημαντικό αριθμό επιχειρήσεων να συστήσουν εταιρείες με βάση το νόμο 89/1967 και να μεταφέρουν μέρος των δραστηριοτήτων τους στον Πειραιά. Αρχικά, μετέφεραν δραστηριότητες σχετικές με τα πληρώματα και την τεχνική διαχείριση των πλοίων και, στη συνέχεια, το σύνολο των λειτουργιών τους. Παράλληλα με την εγκατάσταση στον Πειραιά γραφείων των επιχειρήσεων των παραδοσιακών ναυτιλιακών οικογενειών, δημιουργήθηκαν και πολλές νέες επιχειρήσεις από νεοεισερχόμενους εφοπλιστές. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ο Πειραιάς άρχισε σταδιακά να αλλάζει μορφή και να μετατρέπεται σε ένα διεθνές κέντρο διαχείρισης πλοίων.

Το κίνητρο για την εγκατάσταση των ναυτιλιακών επιχειρήσεων στον Πειραιά ήταν, με δεδομένο το ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο, η άμεση πρόσβαση στην αγορά ναυτεργατικού δυναμικού. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι διοικητικές λειτουργίες που μετέφεραν στον Πειραιά οι πρώτες επιχειρήσεις που λειτούργησαν υποκαταστήματα σε αυτόν ήταν τα πληρώματα και η τεχνική διαχείριση των πλοίων. Η σταδιακή ανάπτυξη της υποδομής του, κυρίως στους τομείς της ναυλομεσιτείας για ξηρά φορτία και της τραπεζικής χρηματοδότησης, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι προσέφερε χαμηλότερο κόστος λειτουργίας (μισθοί, έξοδα γραφείου κ.λπ.) αλλά και το πλεονέκτημα της επιχειρηματικής δραστηριοποίησης στον τόπο μόνιμης κατοικίας του εφοπλιστή, οδήγησαν στη δημιουργία και εγκατάσταση μεγάλου αριθμού νέων ναυτιλιακών επιχειρήσεων, οι οποίες αποτέλεσαν και το δυναμικότερο συντελεστή για την παραπέρα ανάπτυξή του. Ο Πειραιάς λειτούργησε σαν το φυτώριο για την ανανέωση και ανάπτυξη του ελληνικού εφοπλισμού, καθώς παρείχε πρόσβαση στην τεχνογνωσία, τη χρηματοδότηση και το συντελεστικό εργασιό πλοίου και ξηράς.

Αν για την πρώτη μεταπολεμική περίοδο το Λονδίνο, η Νέα Υόρκη και άλλα κέντρα του εξωτερικού αποτελούσαν τους τόπους εγκατάστασης των ναυτιλιακών επιχειρήσεων, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 ο Πειραιάς γίνεται το διαχειριστικό κέντρο που καταλαμβάνει σταδιακά την πρώτη θέση στη σχετική κατάταξη, αφού οι επιχειρήσεις που λειτουργούν αποκλειστικά από εκεί, καταγράφουν σημαντικές αυξήσεις τόσο σε αριθμό όσο και σε χωρητικότητα των στόλων τους. Η ανάπτυξη του Πειραιά, σε συνδυασμό βέβαια με τις κατά

καιρούς θετικές αποδόσεις που προέκυπταν από τη διαχείριση πλοίων, δημιουργούσε ευνοϊκό πλαίσιο-κλίμα για την ίδρυση νέων επιχειρήσεων, στοιχείο που με τη σειρά του συνέβαλλε στην παραπέρα ενίσχυση του Πειραιά ως διαχειριστικού κέντρου. Λειτούργησε δη-

Το νέο θεσμικό πλαίσιο έδωσε εγγυήσεις για τον «επαναπατρισμό» των επιχειρήσεων

λαδή την περίοδο αυτή μεταξύ των ναυτιλιακών επιχειρήσεων και του Πειραιά μια σχέση ανατροφοδότησης σε όφελος και των δύο. Τις προηγούμενες δεκαετίες, ο νέος εφοπλιστής, κατά κανόνα, είτε απευθυνόταν σε κάποιο συγγενικό ή άλλο γραφείο, στο οποίο εμπιστευόταν την διαχείριση

του πλοίου του, είτε δημιουργούσε τη δική του οργανωτική δομή στα υφιστάμενα διαχειριστικά κέντρα του εξωτερικού, στο βαθμό που μπορούσε να αναλάβει το κόστος λειτουργίας και να υπερβεί τη δυσκολία που δημιουργούσε η έλλειψη διασυνδέσεων στην αγορά. Η ύπαρξη υποδομής στον Πειραιά μετέβαλε την πραγματικότητα αυτή. Ο νέος εφοπλιστής, με μικρό κό-

στος, μπορούσε να δημιουργήσει τη δική του επιχείρηση στον τόπο κατοικίας του, έχοντας παράλληλα αρκετά πλεονεκτήματα, που μέχρι κάποιο βαθμό αντιστάθμιζαν τις όποιες αδυναμίες της υποδομής. Ο Πειραιάς, από κάποιο σημείο και έπειτα, δημιουργούσε εξωτερικές οικονομίες κλίμακας για τις επιχειρήσεις που ήταν εγκατεστημένες εκεί, οι οποίες συνέβαλαν στη μείωση του μακροχρόνιου μέσου κόστους τους. Έτσι, αν πριν τη δεκαετία του 1970, στο άκουσμα του όρου ελληνόκτητη ναυτιλία, ο συνειρμός οδηγούσε στο Λονδίνο και τη Νέα Υόρκη, μετά τα τέλη της δεκαετίας του '70, ο συνειρμός οδηγεί στον Πειραιά.

Ναυτιλία και οικονομία

Οι εφοπλιστές επένδυσαν εκτεταμένα, τη μεταπολεμική περίοδο, σε όλες τις πτυχές της ελληνικής οικονομίας διαφοροποιώντας τις επενδύσεις τους από τη θάλασσα. Στο δευτερογενή τομέα της οικονομίας, επένδυσαν κυρίως σε πέντε κλάδους: επεξεργασία πετρελαίου και άνθρακος, μεταλλουργία, μεταφορικά μέσα, εξόρυξη μη μεταλλικών ορυκτών, χημικές βιομηχανίες και χαρτοβιομηχανία. Έχει υπολογιστεί ότι το 1975 οι εφοπλιστές έφθασαν να

ΤΟ ΥΠΕΡΔΕΞΑΜΕΝΟ ΠΛΟΙΟ

«Hellasport Grand» της οικογένειας Παπαχριστίδη ναυπηγημένο το 1976.

Δημοσιεύεται στο λεύκωμα των Γιάννη Θεοτοκά, Τζερίνας Χαρλαύτη, Ευδόμης, Ελληνικές Ναυτιλιακές Επιχειρήσεις, 1945-2000, Οργάνωση, Διοίκηση, Στρατηγικές, Αθήνα, ΕΛΙΑ, 2004, σ. 344.

κατέχουν το 19% των συνολικών παγίων περιουσιακών στοιχείων της βιομηχανίας. Επένδυσαν εκτεταμένα σε διυλιστήρια πετρελαίου (Νιάρχος, Βαρδινογιάννης, Λάτσης, Πάππας), σε ναυπηγεία (Νιάρχος, Ανδρεάδης, Γουλιανδρής, Βάτης, Διαμαντίς, Καραγεώργης, Περατικός και Λάτσης), σε χημικές βιομηχανίες (Πατέρας, Ανδρεάδης, Λιβανός, Καραγεώργης, Βαρδινογιάννης), βιομηχανία τροφίμων και ποτών (Φραγκίστας, Γιαννουλάτος, Λυκιαρδόπουλος, Ανδρεάδης, Χανδρής), ορυκτών και μεταλλευμάτων (Νομικός, Γράτσος, Καραγεώργης, Κουμάνταρος) καθώς και σε άλλους βιομηχανικούς κλάδους (Χανδρής, Κωνσταντακόπουλος, Πολέμης, Καμπάνης, Φαφαλιός, Νομικός, Θεοδωρακόπουλος, κ.ά.).

Από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έως τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης οι εφοπλιστές ήταν οι μεγαλύτεροι – μετά το κράτος – τραπεζίτες στην Ελλάδα. Έτσι, μπορούσαν να επηρεάσουν σημαντικά το μηχανισμό επενδυτικών αποφάσεων και την κατανομή των πόρων στην οικονομία, ένα μεγάλο μέρος των οποίων κατευθύνθηκε προς οργανισμούς και εταιρείες που οι ίδιοι ήλεγχαν. Τη μεταπολεμική περίοδο, η πολυκύμαντη προσωπικότητα του εφοπλιστή, καθηγητή, τραπεζίτη και βιομηχάνου Στρατή Ανδρεάδη κυριάρχησε στον τραπεζικό χώρο για δύο δεκαετίες. Στις αρχές του 1950, η Εμπορική Τράπεζα είχε υπό τον έλεγχό της την Τράπεζα Αθηνών, την Ιονική και Λαϊκή Τράπεζα, την Τράπεζα Πειραιώς και την Τράπεζα Αττικής. Ο Όμιλος της Εμπορικής είχε υπό τον έλεγχό της, την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, το 30-35% των συνολικών καταθέσεων στην ελληνική οικονομία και μέσω της τραπεζικής αυτοκρατορίας ήλεγχε μεγάλες βιομηχανικές μονάδες, όπως τα Ναυπηγεία Ελευσίνας, τη Βιομηχανία Φωσφορικών Λιπασμάτων, Ελληνική Βιομηχανία Κονσερβών και Χυμών, το ξενοδοχείο Χίλτον των Αθηνών, την Ιονική Ασφαλιστική και την ασφαλιστική εταιρεία Φοίνιξ. Η αυτοκρατορία του ομίλου Ανδρεάδη έπαψε να υπάρχει το 1975, όταν η κυβέρνηση Καραμανλή εθνικοποίησε τον Όμιλο της Εμπορικής.

Ήταν σαφές ότι η δεκαετία του 1970 και η πρώτη μεταδικτατορική περίοδος έφερε ανακατατάξεις στο χώρο. Παρά την εξέλιξη της υπόθεσης Ανδρεάδη, οι εφοπλιστές συνέχισαν τις τραπεζικές τους επενδύσεις. Στις αρχές του 1970, ο Ι.Κ. Καρράς αγόρασε τη μετέπειτα πολύπαθη Τράπεζα Κρήτης ενώ το 1975, οι εφοπλιστές Μ. Περατικός, Μ. Γκιγκιλίνης, Στ. Γουρδομιχάλης, Π. Φαφαλιός και Ι. Παλαιοκρασσάς συμμετείχαν στην ίδρυση της Τράπεζα Εργασίας. Παρόμοιες επενδύσεις συνεχίστηκαν και κατά τη δεκαετία του 1990. Στις αρχές της δε-

TO BULK CARRIER

«Standard Virtue»
της οικογένειας Γράτσου.
Δημοσιεύεται στο
λεύκωμα των Γιάννη
Θεοτοκά, Τζερίνας
Χαρλαύτη, Ευδόμνη,
Ελληνικές Ναυτιλιακές
Επιχειρήσεις, 1945-
2000, Οργάνωση,
Διοίκηση, Στρατηγικές,
Αθήνα, ΕΛΙΑ, 2004,
σ. 171.

καετίας αυτής οι αδελφοί Βαρδινογιάννη αναβίωσαν την Τράπεζα Χίου, ο εφοπλιστής Μαυρακάκης δημιούργησε τη Δωρική Τράπεζα, ο Κώστας Κομνηνός και η οικογένεια Μαμιδάκη την Εγνατία Τράπεζα ενώ ο Όμιλος Λάτση ίδρυσε την Eurobank. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, οι ανακατατάξεις στον τραπεζικό τομέα οδήγησαν στην ενίσχυση της θέσης των εφοπλιστών στην ιδιοκτησία των τραπεζών. Ο Όμιλος Λάτση απέκτησε τον έλεγχο των τραπεζών Αθηνών και Εργασίας, ο Όμιλος Βαρδινογιάννη συμμετέχει στην τράπεζα Πειραιώς η οποία πρόσφατα απέκτησε την ΕΤΒΑ ενώ η Εγνατία Τράπεζα απέκτησε τον έλεγχο της Τράπεζας Κεντρικής Ελλάδος.

Στον τριτογενή τομέα, εκτός από τον τραπεζικό χώρο, οι εφοπλιστές έχουν επενδύσει σε ασφαλιστικές εταιρείες, σε κατασκευαστικές, κτηματικές και άλλες εμπορικές επιχειρήσεις καθώς και στον τουρισμό. Έλαβαν δυναμικά μέρος στην τουριστική ανάπτυξη του τόπου και το 1975 ήσαν ιδιοκτήτες του 20% περίπου των παγίων περιουσιακών στοιχείων του ξενοδοχειακού κλάδου. Σε ξενοδοχεία έχουν επενδύσει μεταξύ των άλλων οι οικογένειες Χανδρή, Καρρά, Ποταμιάνου, Φραγκίστα, Νομικού, Πολέμη, Λύρα, Τυπάλδου, Βαρδινογιάννη, Ιγγλέση, Δαλακούρα, Παπαγεωργίου και Κυρτάτα. Παράλληλα, επεξέτειναν τις δραστηριότητές τους στον πλωτό τουρισμό (Χανδρής, Ποταμιάνος, Παναγόπουλος, Γουλανδρής, Αγγε-

λάκης, Κυρτάτας, Βλασσόπουλοι κ.ά.) καθώς και στις εγχώριες αεροπορικές γραμμές (Ωνάσης, Λασκαρίδης, Κωνσταντακόπουλος). Εξάλλου, την τελευταία δεκαεπενταετία έχουν επενδύσει σε έναν άλλο ιδιαίτερα σημαντικό χώρο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (Κυριακού, Αλαφούζος, Βαρδινογιάννης, Κουλουκουνητής, Ψάλτης), χωρίς να αναφερθούμε και στη συμμετοχή τους στον τομέα του ποδοσφαίρου.

Όπως παρατηρεί κανείς, σε αντίθεση με την κοινή άποψη που προβάλλεται από το ναυτιλιακό και μη Τύπο μέχρι τις μέρες μας, οι εφοπλιστές έχουν παίξει έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο σε εξωναυτιλιακές οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες τους έδωσαν ιδιαίτερη διαπραγματευτική δύναμη στις συναλλαγές τους με το ελληνικό κράτος. Η τεράστια οικονομική επιφάνεια πολλών Ελλήνων εφοπλιστών και οι διεθνείς τους σχέσεις συντέλεσαν ώστε όλες ανεξαιρέτως οι κυβερνήσεις να επιδιώκουν τη συνεργασία τους, με την ελπίδα της προσέλκυσης όλο και μεγαλύτερων επενδύσεων στην οικονομία της χώρας. Είναι σαφές ότι το ναυτιλιακό κεφάλαιο, το οποίο εδημιουργείτο έξω από τα όρια της ελληνικής επικράτειας, υπήρξε μια σταθερή ροή στην οικονομία της χώρας.

**ΓΙΑΝΝΗΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ –
ΤΖΕΡΙΝΑ ΧΑΡΛΑΥΤΗ**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ch. Carvounis**, «Efficiency and contradictions of multinational activity: the case of Greek shipping», Ph.D. Thesis, New School for Social Research, 1979.
- Gelina Harlaftis**, *Greek Shipowners and Greece, 1945-1975. From Separate Development to Mutual Interdependence*, Λονδίνο, The Athlone Press, 1993.
- Ι. Θεοτοκάς**, «Μέθοδοι και ιδιαιτερότητες στην οργάνωση και διοίκηση των ελληνόκτητων ναυτιλιακών επιχειρήσεων, 1969-1990», διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 1997.
- Γ. Θεοτοκάς – Τζερίνα Χαρλαύτη**, *Ευδόμνη. Ελληνικές ναυτιλιακές επιχειρήσεις 1945-2000. Οργάνωση, διοίκηση και στρατηγικές*, Αθήνα, ΕΛΙΑ, 2004.
- B. Metaxas**, *The Economics of Tramp Shipping*, London, The Athlone Press, 1971.
- Naftiliaki*, Summer 2000.
- Ναυτικά Χρονικά*, Ιανουάριος 1983.
- Τζερίνα Χαρλαύτη**, *Ιστορία της ελληνόκτητης Ναυτιλίας, 19ος-20ός αι.*, Αθήνα, εκδόσεις Νεφέλη, 2001.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΑ - ΠΑΙΔΕΙΑ -
ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΤΕΧΝΕΣ

.I.

Ο ΧΩΡΟΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ, ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΜΑΔΕΣ

Στο περιβάλλον της μεταπολίτευσης, η πολιτική παρουσία των γυναικών εμφανίζει συνέχειες αλλά και σημαντικές καινοτομίες ως προς τις μορφές οργάνωσης, τον τρόπο άσκησης πολιτικής και το πολιτικό περιεχόμενο. Οι μορφές οργάνωσης πληθαίνουν και περιλαμβάνουν μια ευρεία γκάμα επιλογών, από τη μικρή αυτόνομη ομάδα έως την πανελλαδική γυναικεία οργάνωση. Ο τρόπος άσκησης πολιτικής διαφοροποιείται. Το πολιτικό περιεχόμενο ριζοσπαστικοποιείται. «Το προσωπικό είναι πολιτικό» είναι το σύνθημα που συμπυκνώνει τις θεωρητικές διεργασίες των φεμινιστριών της εποχής και προϋποθέτει για τις πολιτικές πρακτικές του σύγχρονου φεμινιστικού κινήματος.

Η Πανελλαδική Ένωση Γυναικών (ΠΕΓ)

Στο περιβάλλον της μεταπολίτευσης μεταφέρεται η πλούσια προδικτατορική εμπειρία προοδευτικών γυναικών, έτσι όπως αυτή είχε διαμορφωθεί κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 κυρίως μέσα από την Πανελλαδική Ένωση Γυναικών (ΠΕΓ). Η ΠΕΓ ιδρύεται το 1964. Πρώτη πρόεδρος είναι η Θάλεια Κολυβά και γραμματέας η Λίνα Σκανδάλη. Η ΠΕΓ παίρνει το όνομά της από την παλιά ΠΕΓ που, ύποπτη για τις σχέσεις της με την Αριστερά, είχε διαλυθεί στο τέλος του 1948.

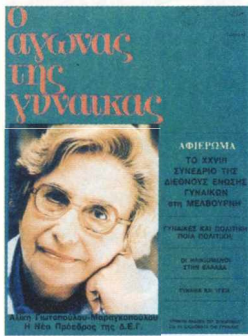
Προηγούμενη προσπάθεια για τη σύσταση γυναικείας οργάνωσης καταγράφεται στο 1962, όταν, με πρόεδρο τη Φανή Σημίτη, αντιπρόεδρο της παλιάς ΠΕΓ και γραμματέα τη Μαρία Μπίτσιου, ιδρύεται η «Φιλική Εταιρεία». Η πρώτη αυτή προσπάθεια υπήρξε βραχύβια. Η «Φιλική Εταιρεία» διαλύεται το 1963 και τα μέλη της, αριστερές ανένταχτες γυναίκες και μέλη της ΕΔΑ, στελεχώνουν την ΠΕΓ του 1964. Η ΠΕΓ συνδέεται εξ αρχής με την Παγκόσμια Ομοσπονδία Δημοκρατικών Γυναικών (ΠΟΔΓ) και συμμετέχει στις διεθνείς συναντήσεις. Δημιουργεί παραρτήματα στις συνοικίες της Αθήνας και του Πειραιά με πρόεδρο του Συμβουλίου των Παραρτημάτων τη Φανή Σημίτη και αντιπρόεδρο την Έλλη Λαμπρίδη. Απλώνεται στην επαρχία, κυρίως εκεί που ανθούν οργανώσεις της ΕΔΑ. Ιδρύει σχολές γονέων και τμήματα με αντικείμενο τη συμβουλευτική σε θέματα νομικά, οικονομικά, υγείας. Τον Απρίλιο του 1967, η ΠΕΓ με πρόεδρο την Ηρώ Λάμπρου πλέον, διαλύεται από τη χούντα και τα γραφεία της λεηλατούνται. Πολλά από τα μέλη της σύρονται στην Ασφάλεια και άλλα παίρνουν το δρόμο της εξορίας.

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών, 8 Μαρτίου 1980. Δελτίο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, 17, 1980, σ. 15.

ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ
ΡΕΠΟΥΣΗ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας (τεύχ. 42, 2001). Εικονίζεται η έως πρόσφατα πρόεδρος του Συνδέσμου Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, αμέσως μετά την εκλογή της στο προεδρείο της Διεθνούς Ένωσης Γυναικών.

Για τις αγωνίστριες της εποχής, γυναικεία οργάνωση σημαίνει μια πλατιά, μαζική γυναικεία συλλογικότητα που ασχολείται με τα γυναικεία προβλήματα, όπως είναι η μητρότητα, το παιδί και η οικογένεια και, παράλληλα, αξιοποιεί τα φιλειρηνικά αισθήματα των γυναικών για να δημιουργήσει ένα πλατύ μέτωπο για την υπεράσπιση των δημοκρατικών ελευθεριών και της ειρήνης στον κόσμο. Ταυτόχρονα, ενισχύει τη συμμετοχή των γυναικών στα κοινά και προτρέπει τις γυναίκες να γίνουν ενεργοί πολίτες. Αυτό είναι το περιεχόμενο της «δουλειάς στις γυναίκες», δουλειάς που αφ' ενός στηρίζει τον κοινωνικό καταμερισμό ανάμεσα στα φύλα και τον παραδοσιακό ρόλο των γυναικών και αφ' ετέρου επιχειρεί να τον ανατρέψει υποστηρίζοντας τη δημόσια παρουσία των γυναικών. Η μαζική «δουλειά στις γυναίκες» με το συγκεκριμένο περιεχόμενο είναι, για τις αγωνίστριες της ΕΔΑ, μέρος της πολιτικής τους δράσης ως αριστερών γυναικών. Βιώνεται συμφιλιωτικά και σε καμιά περίπτωση ανταγωνιστικά ανάμεσα στη γυναικεία και στην αριστερή τους ταυτότητα. Το γυναικείο κίνημα, το οποίο φροντίζουν σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα, συνιστά μέρος του λαϊκού προοδευτικού αριστερού κινήματος για τη δημοκρατία και την ειρήνη.

Αυτή είναι σε γενικές γραμμές η εμπειρία των προοδευτικών γυναικών, όταν το 1974, οι συνθήκες επιτρέπουν την αξιοποίησή της.

Η μεταπολίτευση των γυναικών

Στο δημόσιο πολιτικό χώρο που δημιουργείται με τη μετάβαση από τη δικτατορία στη δημο-

κρατία, στο περιβάλλον της μεταπολίτευσης, διαμορφώνεται εκ νέου η πολιτική παρουσία των γυναικών. Αναγνωρίζεται σε παλαιά, δοκιμασμένα σχήματα αλλά ταυτόχρονα και σε νέα.

Στα δοκιμασμένα και παλαιά σχήματα ανήκει η επανίδρυση γυναικείων συλλόγων, των οποίων η λειτουργία είχε διακοπεί από το στρατιωτικό καθεστώς ή είχε ανασταλεί ως αντί-

δραση στην επιβολή της δικτατορίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας (ΣΔΓ). Επανιδρύεται το 1974, με πρόεδρο την Αλίκη Γιωτοπούλου - Μαραγκοπούλου, που παρέμεινε στην προεδρία του Συνδέσμου έως πρόσφατα. Τον Ιανουάριο του 1979

Ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας (ΣΔΓ) επανιδρύθηκε το 1974

ο Σύνδεσμος εκδίδει εκ νέου, με ευθύνη της Ρένας Λάμψα, ανά τρίμηνο, τον *Αγώνα της Γυναίκας*, το έντυπο που πρωτοεκδόθηκε το 1923 και συνδέθηκε με το φεμινισμό της εποχής του. Ο ΣΔΓ συμμετέχει ενεργά στις γυναικείες δραστηριότητες της περιόδου 1974-1990 και πρωτοστατεί στη διαμόρφωση του νέου θεσμικού πλαισίου για την ισότητα των φύλων. Το 1982, ο Σύνδεσμος ιδρύει επίσης το Κέντρο Τεκμηρίωσης και Μελετών Γυναικείων Προβλημάτων, με αντικείμενο τη συγκέντρωση και μελέτη αρχειακού και δευτερογενούς υλικού για τις γυναίκες.

Την ίδια περίοδο, εμφανίζονται ακόμη οι

ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΖΗΤΟΥΝ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ

Δωρεάν αμβλώσεις...

η κατάργηση του νόμου που είχε τις αμβλώσεις, την κλέψατε τα ασφαλιστικά ταμεία τη διάθεση της αντιπύλη-ιδιά κέντρα υγείας και με οικογενειακό περιεχόμενο-ν οι γυναίκες αφήνουν αναισθητών Ελλήνων, Ομοσπον-νών Ελλάδας και ο Σέλλας-Επιστημονών, με αφορμή-χρονίες δηλώσεις του-Δικαστηρίου κ. Μαρτίου,-ναι θέληση των αμβλώσεων-ν στο κρατικό σύστημα-νόμενες και δωρεάν επι-ναι χαρακτηριστικά, σε ανα-ν η Ένωση Γυναικών Ελ-

α και η έκτακτη είναι γε-ναισθαιούνται αποκλειστικά σε-ν το και τίθενται οι μόνες που-ν αίσθη-ν' καταρρίπτουν τη-ν γρη τον 3ο μήνα-ν ούση της ΕΠΕ, περιλαμβά-ναι ακριβώς αντίστοιχα-ν (από τα ασφαλιστικά ταμεία-ν) πληροφόρηση σχετικά με τη-ν αντιπύλη-ν ή του οικογενειακού προ-

Επιτροπή
ΤΕΙΤΑΙ ειδική επιτροπή-ν μιν από νομικούς, γν-νόμενες της υγείας-ν ούσους γυναικών-ν, προκειμένου να

ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ

για τις εκτρώσεις, το Νοέμβριο του 1985. Στο πανό αναγράφεται το σύνθημα: «Γιατροί και Εκκλησία, ενοχή κι υποκρισία». Δημοσίευμα της εφημερίδας ΤΑ ΝΕΑ, 26 Νοεμβρίου 1985.

ΠΙΝΑΚΑΣ

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΟΥΛΗ ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1981

287	ΑΝΔΡΕΣ
13	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΠΑΣΟΚ:	8
Ν.Δ.	2
ΚΚΕ	2

παραδοσιακές οργανωτικές μορφές, όσες επιβιώνουν από κομματικές αλλά και γυναικείες παραδόσεις, αμιγείς και μεικτές ως προς την κατά φύλα σύνθεση. Στις κομματικές παραδόσεις ανήκει κατ' αρχήν αυτή καθεαυτή η συμμετοχή των γυναικών στα πολιτικά κόμματα, η εκπροσώπησή τους στα κομματικά όργανα, η παρουσία τους στις εκλογικές λίστες.

Στις ίδιες – κομματικές – παραδόσεις συγκαταλέγεται επίσης η δημιουργία γυναικείων τμημάτων στο εσωτερικό των πολιτικών κομμάτων με αντικείμενο τη δουλειά στις γυναίκες. Νέα Δημοκρατία, ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, ΚΚΕ εσ. αλλά και μικρότερα κόμματα όπως η ΕΔΑ, δημιουργούν στο εσωτερικό τους γυναικεία σχήματα προσανατολισμένα προς το χώρο των γυναικών, ένα χώρο που τα κόμματα θεωρούν μαζικό τους χώρο.

Στις γυναικείες παραδόσεις περιλαμβάνεται το γυναικείο σωματείο με τις πολιτικές του συμπάθειες και αντιπάθειες καθώς και η μορφή της πανελλαδικής γυναικείας οργάνωσης που απαρτίζεται από γυναίκες, απευθύνεται στις γυναίκες και συνδέεται ή και εξαρτάται από κάποιο πολιτικό κόμμα. Στην τελευταία αυτή περίπτωση ανήκουν οι τρεις πανελλαδικές γυναικείες οργανώσεις της μεταπολίτευσης: Η Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών (ΚΔΓ), με πολιτικούς δεσμούς από το χώρο της Ανανεωτικής Αριστεράς, Η Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδας (ΟΓΕ), που συνδέεται με το ΚΚΕ και η Ένωση Γυναικών Ελλάδας (ΕΓΕ), που πολιτογραφείται στο χώρο του ΠΑΣΟΚ.

Στα νέα σχήματα ανήκουν οι πρωτοβουλίες που αρνούνται τις παραδοσιακές πολιτικές δομές, όπως είναι τα πολιτικά κόμματα, και διεκδικούν την αυτόνομη πολιτική παρουσία των γυναικών. Χαρακτηριστική μορφή αυτού του σχήματος είναι η μικρή αυτόνομη ομάδα. Αυτή η επιλογή έχει, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, δώσει δυναμικά δείγματα γραφής στις ΗΠΑ και στη Δυτική Ευρώπη και έχει

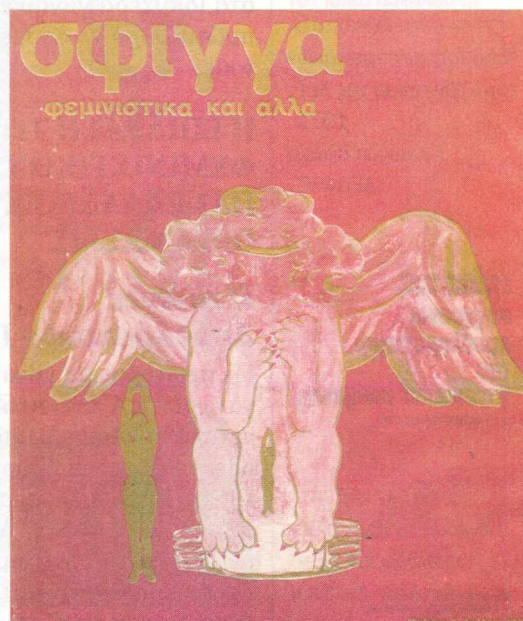
ταυτιστεί με την εμφάνιση του σύγχρονου φεμινιστικού κινήματος.

Στα νέα σχήματα εγγράφονται ακόμη ομάδες και κινήσεις που αμφισβητούν, στη βάση του φύλου, τις προτεραιότητες που θέτουν οι πολιτικοί σχηματισμοί, επιθυμούν να διευρύνουν την έννοια της πολιτικής και να σημάδεψουν αντίστοιχα τις πολιτικές πρακτικές. Σε αυτή την περίπτωση αναγνωρίζονται συλλογικότητες που λειτουργούν ακόμη και στο πλαίσιο παραδοσιακών για την πολιτική οργάνωση των γυναικών σχημάτων, όπως είναι οι αριστερές οργανώσεις της εποχής, κυρίως της νεολαίας, ή και οι μαζικές γυναικείες οργανώσεις. Αυτές οι συλλογικότητες διαφοροποιούνται σημαντικά από τις αντίστοιχες της προηγούμενης προδικτατορικής περιόδου, καθώς υιοθετούν σύγχρονες φεμινιστικές ιδέες και ενσωματώνουν πολιτικές πρακτικές αμφισβήτησης του πολιτικού, αριστερού ή γυναικείου, λόγου. Συνήθως, οι φορείς αυτών των ιδεών επιλέγουν τη διπλή, όπως λέγεται στη γλώσσα της εποχής, ένταξη. Είναι ταυτόχρονα οργανωμένες και στην Αριστερά και στο αυτόνομο γυναικείο κίνημα. Στην Αριστερά αρνούνται να συζητήσουν την ένταξή τους στο αυτόνομο φεμινιστικό κίνημα. Στην αντίληψή τους δεν υπάρχει η έννοια του μαζικού χώρου «γυναίκες». Περιφρουρούν τη διπλή τους ένταξη, υπερασπιζόμενες την αυτονομία του γυναικείου κινήματος και επιχειρούν να επηρεάσουν, θετικά για τις νέες φεμινιστικές απόψεις, τον πολιτικό φορέα στον οποίο συμμετέχουν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της περίπτωσης είναι νέες γυναίκες του ΚΚΕ εσ. και της νεολαίας του ΚΚΕ εσ., του Ρήγα Φεραίου. Συμμε-

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΣΦΙΓΓΑ».

«Η ιδιαιτερότητα του γυναικείου προβλήματος... επιβάλλει κι έναν ξεχωριστό τρόπο οργάνωσης. Μια οργάνωση που η ίδια της η δομή να εγγυάται, από τη μια, την βαθμιαία έξοδο των γυναικών από το εγώ τους και την αμφισβήτηση της βιωμένης κατωτερότητάς τους, κι απ' την άλλη, αυτή η οργάνωση να μην αναπαράγει συμπεριφορές και σχέσεις που το γυναικείο κίνημα απ' την αρχή της εμφάνισής του αρνήθηκε και καταπολέμησε, δηλαδή την ιεραρχία και τις εξουσιαστικές δομές».

Ιούλιος 1980,
τεύχ. 1, σ. 41.

ΜΠΡΟΣΟΥΡΑ

των γυναικών του
ΚΚΕ Εσωτερικού
και της ΕΚΟΝ Ρήγας
Φεραίος για τις
δημοτικές εκλογές του
1982.
Ιδιωτική συλλογή.

Η ΠΟΛΗ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΔΙΚΗ ΜΑΣ

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΟΥ ΚΚΕ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ Ε.ΚΟ.Ν ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΑΙΟΣ

τέχουν ενεργά στις αυτόνομες ομάδες, πολλές από τις οποίες δημιουργούνται με δική τους πρωτοβουλία και ταυτόχρονα λειτουργούν ως φεμινιστική συλλογικότητα στο εσωτερικό του κομματικού φορέα.

Την περίοδο αυτή, οι γυναίκες είναι πολιτικά ορατές. Η έδρα τους είναι η πρωτεύουσα αλλά και οι μεγάλες επαρχιακές πόλεις. Στέκι τους τα πανεπιστήμια και οι φοιτητικοί σύλλογοι αλλά και κάποια συνδικαλιστικά σωματεία και εργατικές ενώσεις. Η πολιτική παρουσία των γυναικών επηρεάζει την πολιτική των κομμάτων αλλά και τις αναπαραστάσεις για το φύλο των γυναικών. Γίνεται θέμα στα ΜΜΕ, στα εκλογικά προγράμματα των πολιτικών κομμάτων, στο λόγο των πολιτικών. Στις εκλογές του 1981, σε συνθήκες ιδιαίτερης πόλωσης, το «γυναικείο ζήτημα» είναι στην πολιτική ατζέντα. Τα πολιτικά κόμματα αισθάνονται την ανάγκη να απευθυνθούν στις Ελληνίδες, με αναφορές στα ιδιαίτερα γυναικεία προβλήματα και για πρώτη φορά να δεσμευθούν για την επίλυσή τους.

**Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ
ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ ΣΤΙΣ
ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ
ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ**

**Η Κίνηση
Δημοκρατικών Γυναικών**

Με πρωτοβουλία γυναικών του χώρου της οργανωμένης Ανανεωτικής Αριστεράς και τη συμμετοχή προσωπικοτήτων του ευρύτερου προοδευτικού χώρου, ιδρύεται το Νοέμβριο του 1974, η Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών (ΚΔΓ), με πρόεδρο την Ηρώ Λάμπρου και μέλη της επιφανή γυναικεία ονόματα, την Καίτη Ζεύγου, την Αμαλία Φλέμινγκ, τη Μελίνα Μερκούρη, τη Φανή Σημίτη, την Τούλα Δρακοπούλου, τη Ρού-

λα Κακλαμανάκη, την Έλλη Πεπελάση, την Έλσα Χαρίτου, κ.ά. Στην ιδρυτική πράξη της κίνησης, στον τίτλο της οργάνωσης, στη σύνθεση του πρώτου διοικητικού συμβουλίου καθώς και στα ιδρυτικά της κείμενα είναι εμφανής αφ' ενός η επιρροή της Ανανεωτικής Αριστεράς, έτσι όπως αυτή εκφράζεται κυρίως από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας Εσωτερικού (ΚΚΕ εσ.), και αφ' ετέρου η προδικτατορική εμπειρία των γυναικών της ΕΔΑ.

Η ΚΔΓ, πλατειά γυναικεία δημοκρατική σύμπραξη, εκδίδει, όπως και η ΠΕΓ, το Δελτίο της ΚΔΓ και ασχολείται αρχικά με «γυναικεία» θέματα, έτσι όπως αυτά προσδιορίζονται με βάση τις εμπειρίες της προδικτατορικής δουλειάς στις γυναίκες. Το παιδί, και ό,τι σχετίζεται με τη μητρότητα, συνιστά ένα βασικό πυλώνα της δραστηριότητάς της, την περίοδο 1975-1978. Από το 1978 και εξής, η ΚΔΓ εμφανίζεται ποιοτικά διαφοροποιημένη. Εκδηλώνει τάσεις ρήξης με την παραδοσιακή δουλειά στις γυναίκες και δημιουργεί δεσμούς με τις φεμινιστικές ομάδες.

Η στροφή της Κίνησης εγκαινιάζεται με διαδηλώσεις κατά των Καλλιστείων (1978 και 1979), με συνεργασίες με ομάδες του αυτόνομου φεμινιστικού κινήματος (1979 και εξής), με ανοίγματα στον ευρωπαϊκό χώρο και συναντήσεις με τις Ιταλίδες φεμινίστριες της Ένωσης Ιταλίδων Γυναικών (UDI, 1979). Καθιερώνεται με τη διοργάνωση του Σεμιναρίου της Κίνησης, με αντικείμενο τους Σύγχρονους Προβληματισμούς του Γυναικείου Κινήματος (1979). Στο πενήνήμερο αυτό σεμινάριο, που οργανώνεται προκειμένου «ν' αντικρίσει (η ΚΔΓ) με τη σοβαρότητα που επιβάλλεται και να μελετήσει σε βάθος τα προβλήματα του σύγχρονου γυναικείου κινήματος και την τακτική του, και να προσαρμόσει, όπου και όταν χρειάζεται, και να αναπροσαρμόσει τη δική της τακτική και μεθοδολογία της» (Το Δελτίο της ΚΔΓ, 14, 1979, σ. 14) είναι πλέον ορατός ο δεύτερος πυλώνας της δράσης της. Η ιστορία των γυναικών ως πολιτική δραστηριότητα, το σύγχρονο γυναικείο κίνημα, τα ζητήματα της λεγόμενης ιδιωτικής σφαίρας στις σχέσεις των φύλων υπερτερούν σε σχέση με τα παραδοσιακά θέματα της νοικοκυράς, της αγρότισσας, της εργαζόμενης γυναίκας. Στην ετήσια γενική συνέλευση της ΚΔΓ, που πραγματοποιείται τον Απρίλιο του 1979, επικυρώνεται η αναγνώριση της φεμινιστικής συνιστώσας. Στις αρχαιρεσίες που ακολούθησαν, το νέο πνεύμα εισχωρεί στα όργανα. Στη σύνθεση του 25μελούς συμβουλίου και της 9μελούς γραμματείας, εμφανίζονται τρεις ομάδες. Η πρώτη είναι η παλαιά φρουρά, ο ιδρυτικός πυρήνας της κίνησης, που είναι ταυτόχρονα και η πιο συντηρητική της τάση. Φέρει την πλού-

**«ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ
ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ».**

Έκδοση των πρακτικών
του Σεμιναρίου της ΚΔΓ,
1979.

Γυναικείο αρχείο
ΔΕΛΦΥΣ.

σεμινάριο της κίνησης
δημοκρατικών γυναικών

**συγχρονοι
προβληματισμοί
του
γυναικείου κινήματος**

12-16 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1979

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

σια εμπειρία της κομματικής δουλειάς στις γυναίκες, αντιδρά στις απότομες αλλαγές στη φυσιογνωμία και στην πρακτική της κίνησης και αλλάζει αργά. Η διεκδίκηση της ισοτιμίας και η περιφρούρηση της μαζικότητας της οργάνωσης συνιστούν, για τις γυναίκες αυτές, τους θεμέλιους λίθους στη συγκρότησή της. Στην ομάδα αυτή, ηγετικό ρόλο διαδραματίζουν στελέχη του ΚΚΕ εσ. χρεωμένα με τη δουλειά στις γυναίκες και υπόλογα για τις επιλογές τους. Ανεξάρτητα από τον έλεγχο που ασκείται στα αντίστοιχα κομματικά όργανα, τα γυναικεία κομματικά στελέχη αντλούν και την εσωκομματική τους αναγνώριση από την ακτινοβολία της κίνησης και τον έλεγχο που ασκούν στα εντός αυτής δρώμενα.

Την ομάδα αυτή απειλεί η παρουσία νεότερων γυναικών, που παρά την ύπαρξη δεσμών με τον κομματικό φορέα – πολλές από τις γυναίκες αυτές είναι κομματικά μέλη του ΚΚΕ εσ. – δεν πριμοδοτούν την κομματική τους ένταξη αλλά τη γυναικεία, έχουν φεμινιστικές απόψεις και πιστεύουν στην αναγκαιότητα μιας αυτόνομης γυναικείας οργάνωσης.

Οι εξελίξεις στο γυναικείο χώρο, ευρωπαϊκό και ελληνικό, ενισχύουν τη θέση τους στο εσωτερικό της Κίνησης. Είναι η εποχή που η αυτονομία του γυναικείου κινήματος αναδεικνύεται σε προαπαιτούμενο της δράσης των γυναικών για την υπόθεσή τους. Εκδηλώσεις, διαδηλώσεις και φυλλάδια γυναικών υπογραμμίζουν αυτή την αναγκαιότητα και πιέζουν σε ρήξεις. Στον ευρωπαϊκό χώρο αντίστοιχα, σημειώνονται μαζικές αποχωρήσεις γυναικών από τα πολιτικά κόμματα, είτε σε ένδειξη δια-

μαρτυρίας για τις πατριαρχικές δομές των πολιτικών κομμάτων είτε και για να υπογραμμίσουν την αναγκαιότητα της αυτόνομης δράσης των γυναικών.

Η διαφαινόμενη το 1979 στροφή της Κίνησης οφείλεται βασικά στη δική τους δράση και σε συγκεκριμένες πρωτοβουλίες που αναζωογόνησαν την ΚΔΓ και της προσέδωσαν φεμινιστική φυσιογνωμία. Η δεύτερη αυτή ομάδα ενισχύεται επίσης από μια νέα συλλογικότητα, που διαμορφώνεται από το 1975 και εξής στο εσωτερικό της οργάνωσης της νεολαίας

Η αυτονομία του γυναικείου κινήματος αναδεικνύεται σε προαπαιτούμενο της δράσης

του Ρήγα Φεραίου. Αποτελείται κατά βάση από φοιτήτριες, που στην πλειοψηφία τους επιλέγουν τον αυτόνομο φεμινιστικό χώρο ως χώρο οργάνωσης και πιέζουν για ουσιαστικές αλλαγές στη φυσιογνωμία και στην πολιτική της οργάνωσης της νεολαίας και του κόμματος. Κάποιες ωστόσο από αυτές στρέφονται προς την Κίνηση ή και προς την Κίνηση. Ενισχύουν τις απόψεις της φεμινιστικής στροφής της Κίνησης και συνεργάζονται με τη νεότερη γενιά σε θεματικές που υπερβαίνουν τη διχοτομία προσωπικού και πολιτικού, όπως είναι η αντισύλληψη, η αποποινικοποίηση των αμβλώσεων, η βία και οι βιασμοί. Η τρίτη αυτή ομάδα είναι, ωστόσο, περαστική από τη ζωή της γυναικείας οργάνωσης. Ο φυσικός της χώρος είναι τα πανεπιστήμια και η νεολαία. Το ενδιαφέρον της είναι κυρίως

ΤΟ ΔΕΛΤΙΟ

της κίνησης δημοκρατικών γυναικών
#000000: Athens, 1980
No 17

Στις 7 και 8 του Μάρτη
έμεψ οι γυναίκες
φωνάσαμε ΟΧΙ
στό άδικο Δίκαιο

«ΤΟ ΔΕΛΤΙΟ»
της Κίνησης
Δημοκρατικών Γυναικών,
17 (1980).

ΣΥΝΟΗΜΑ ΣΕ ΤΟΙΧΟ:

«Ιδια είναι τα αρσενικά,
δεξιά και αριστερά».
Ιδιωτική συλλογή.

στραμμένο σε διεργασίες που θα επέτρεπαν την αναγνώριση του φύλου στην πολιτική και στο φοιτητικό κίνημα. Έτσι η πολιτική φυσιογνωμία της Κίνησης καθορίζεται βασικά από τις πρώτες δύο συνιστώσες, που επρόκειτο αρχικά να συνυπάρξουν και να χωρίσουν αργότερα, συμπαρασύροντας και την ίδια την ΚΔΓ.

Στο πλαίσιο της συνύπαρξης του παραδοσιακού με το νέο, η Κίνηση επιβεβαιώνει την πεποίθησή της στη συσχέτιση του γυναικείου αγώνα με αυτόν της προάσπισης και εδραίωσης της δημοκρατίας και, ταυτόχρονα, ενσωματώνει βασικές από τις φεμινιστικές ιδέες του λεγόμενου δεύτερου κύματος, αυτού που από το τέλος της δεκαετίας του 1960 στην υπόλοιπη Ευρώπη και στην Αμερική αναπραγματεύεται τις σχέσεις των φύλων και δημιουργεί την πολιτική παρουσία των γυναικών σε νέα βάση. Σύμφωνα με αυτές τις θέσεις που ασπάζεται η ΚΔΓ, η βιολογική διαφορά ούτε νομιμοποιεί ούτε εξηγεί την καταπίεση των γυναικών αλλά αποτελεί άλλοθι της. Αντίθετα, η γυναικεία κατάσταση οφείλεται σε κοινωνικές επιλογές διαχωρισμού των φύλων και καταμερισμού ρόλων ανάμεσά τους. Οι ρόλοι μεταδίδονται από γενιά σε γενιά, εμποδώνονται μέσω του πολιτισμού και των θεσμών και με τον τρόπο αυτό κατασκευάζονται οι γυναίκες. Στο πλαίσιο αυτής της κατασκευής του φύλου, η γυναίκα οφείλει να είναι το αντικείμενο του άνδρα και όχι κοινωνικό υποκείμενο. Η θέση του αντικειμένου είναι αυτή που υποβάλλει την άσκηση βίας πάνω στο σώμα της. Στο κείμενο, βαρύτητα δίνεται επίσης

στο ρόλο της ιδεολογίας της κατωτερότητας και στις επιπτώσεις αυτής της ιδεολογίας στη ζωή των γυναικών. Παράλληλα, ανοίγεται το ζήτημα της γυναικείας σεξουαλικότητας, που συνιστά για τα δεδομένα της εποχής θέμα-κλειδί της σύγχρονης φεμινιστικής φυσιογνωμίας.

Ενδιαφέρον ως προς την ώσμωση των παραπάνω ιδεών με τη δράση της ΚΔΓ παρουσιάζουν, ωστόσο, οι προγραμματικές της δηλώσεις. Κινούνται στον ενδιάμεσο χώρο του παραδοσιακού γυναικείου με το νέο φεμινιστικό λόγο. Ο γυναικείος αγώ-

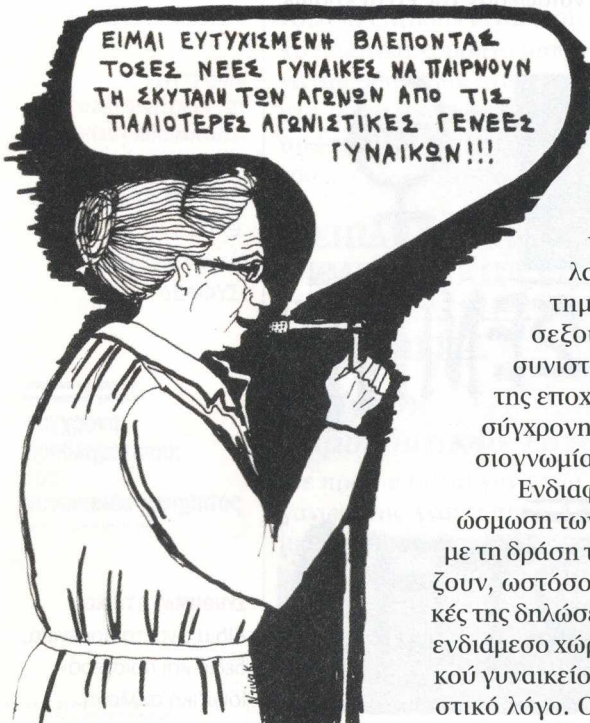
νας, «αγώνας ύπαρξης της γυναίκας σαν κοινωνικού και πολιτικού όντος», είναι για την ΚΔΓ αφ' ενός πάλι για την κατάκτηση της ισοτιμίας της γυναίκας, αγώνας για τη δημιουργία παιδικών σταθμών που θα ανακουφίζουν την εργαζόμενη μητέρα. Είναι αφ' ετέρου αγώνας για τη νομιμοποίηση των αμβλώσεων, τη διάδοση των αντισυλληπτικών μεθόδων, τη δημιουργία υπεύθυνων κέντρων ενημέρωσης των γυναικών. Είναι, τέλος, προσπάθεια για τη συνειδητοποίηση των γυναικών κατ' αρχήν και του κοινωνικού συνόλου γενικότερα.

Στη βάση αυτών των δηλώσεων, η ΚΔΓ αυτοπροσδιορίζεται ως μια μαζική, αυτόνομη και πολιτική οργάνωση γυναικών, με στόχο όχι τους άνδρες «αλλά την “αντρική εξουσία”, το ανδροκρατούμενο κατεστημένο και τους καταπιεστικούς θεσμούς που έχει δημιουργήσει» (Το Δελτίο της ΚΔΓ, 15, 1979, σ. 5). Στο πλαίσιο αυτό, υποστηρίζεται η «συμπόρευση με το προοδευτικό λαϊκό κίνημα».

Η ΚΔΓ θεωρεί ότι «παλεύοντας για τα ιδιαίτερα ζητήματα των γυναικών, δίνει νέα διάσταση (στο προοδευτικό λαϊκό κίνημα)». «Γιατί ο αγώνας των γυναικών για την απελευθέρωσή τους, εμπεριέχει το αίτημα για την απελευθέρωση και των ανδρών από τις αλλοτριωτικές κοινωνικές σχέσεις». «Τελικός σκοπός του γυναικείου κινήματος είναι να μπουν οι βάσεις για μια κοινωνία όπου θα επικρατεί πραγματική ισότητα για όλους, όπου δεν θα υπάρχει εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, κι όπου το κάθε άτομο θα είναι ελεύθερο να ακολουθεί τις ιδιαίτερες κλίσεις και να αναπτύσσει τις δημιουργικές του ικανότητες, χωρίς να υφίσταται βίαιους κοινωνικούς πειθαναγκασμούς για να προσαρμοστεί σε πρότυπα καλούπια». Το Δεκέμβριο του 1979, οργανώνεται η πρώτη Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΚΔΓ. Οι συμμετέχουσες, 122 αντιπρόσωποι των τμημάτων της Κίνησης στην Αθήνα και 70 από τις άλλες πόλεις, γυναίκες ηλικίας κυρίως 30 έως 40 χρόνων, πτυχιούχοι ΑΕΙ στην συντριπτική τους πλειοψηφία, ομονοούν ως προς την αντίληψή τους για το γυναικείο κίνημα – 100 αντιπρόσωποι παίρνουν το λόγο – αλλά διαφωνούν αναφορικά με τη φυσιογνωμία της κίνησής τους. Το κίνημα είναι επαναστατικό και πολιτικό. Είναι επίσης αυτόνομο, αλλιώς δεν μπορεί να υπάρξει. Σε ό,τι όμως αφορά την Κίνηση διατυπώνονται δύο θεωρήσεις. Η πρώτη υποστηρίζει την πάλι για τη στερέωση και τη διεύρυνση της δημοκρατίας ως απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη των γυναικείων στόχων. Υπογραμμίζει τη σημασία της μαζικότητας της Κίνησης και υποτάσσει στην αναγκαιότητα αυτή την πολιτική της Κίνησης απέναντι στις γυναίκες. «Δρόμους ευκολοδιάβατους για τη μά-

ΣΚΙΤΣΟ

για το ζήτημα της συνύπαρξης των παλαιότερων με τις νεότερες γενιές γυναικών της ΚΔΓ.
Από το Δελτίο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, 16, 1980, σ. 14.

ζα των γυναικών» και αποφυγή προβλημάτων «πραγματικών μεν, όπως σεξουαλικότητα, διαπροσωπικές σχέσεις, κ.λπ. αλλά που σήμερα δεν είναι έτοιμη (η Ελληνίδα) να δεχθεί». Αντιπροτείνει θέματα όπως η μόλυνση του περιβάλλοντος και ζητήματα που σχετίζονται είτε με την ανατροφή των παιδιών είτε με τα αυτά της εργαζόμενης ή της νοικοκυράς. (*Το Δελτίο της ΚΔΓ*, 16, 1980, σ. 15). Η άποψη αυτή υποστηρίζεται από τη γενιά των γυναικών της παλιάς ΠΕΓ, που είναι ταυτόχρονα και η ισχυρή, ως προς τη θέση της στον αντίστοιχο κομματικό μηχανισμό, ομάδα.

Η δεύτερη ομάδα προτείνει τρεις συγκεκριμένους άξονες για την Κίνηση: εργασία, οικογένεια, προσωπική ζωή και σεξουαλικότητα.

Αμφισβητήθηκε η καθολικότητα της ταξικής αντίθεσης ως κυρίαρχης κοινωνικής αντίθεσης

Θεωρεί ότι «ένας γυναικείος φορέας σαν την Κίνηση δεν μπορεί παρά να ασχολείται με τα ιδιαίτερα γυναικεία προβλήματα». Πιστεύει ακόμη πως «δεν πρέπει να υποτιμάμε τις Ελληνίδες λέγοντας ότι δεν είναι ώριμες να δεχθούν αυτούς τους στόχους». Σε αυτούς τους τομείς εστιάζονται τα προβλήματα των γυναικών, υποστηρίζεται. «Γιατί κάθε γυναίκα, ανεξάρτητα από την τάξη που ανήκει, νιώθει και υφίσταται την καταπίεση που πηγάζει από το φύλο της». Πρόκειται εδώ για τη διατύπωση της «διαταξικότητας», μιας κυρίαρχης στο πλαίσιο των φεμινιστικών προβληματισμών της εποχής έννοιας, που επιχειρεί να αμφισβητήσει, τουλάχιστον για την κοινωνική κατηγορία των γυναικών, την καθολικότητα της ταξικής αντίθεσης ως κυρίαρχης κοινωνικής αντίθεσης. Ανάλογες διατυπώσεις συνιστούν κοινό τόπο σε φεμινιστικά κείμενα της εποχής τόσο του αυτόνομου χώρου όσο και των γυναικείων ομάδων που λειτουργούν σε αριστερά σχήματα.

Οι δύο ομάδες καταλήγουν σε διαφορετική πρόταση για τον τίτλο της Κίνησης. «Πανελλαδική Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών» είναι η πρόταση της πρώτης ομάδας. «Πανελλαδική Κίνηση Γυναικών» είναι η πρόταση της δεύτερης ομάδας. Η απόφαση αναβάλλεται για το Συνέδριο της Κίνησης, ωστόσο στο εξής η συμβίωση καθίσταται προβληματική παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται στη Διακήρυξη της ΚΔΓ, που δημοσιεύεται με ευθύνη της 25μελούς πλέον Πανελλαδικής Συντονιστικής Επιτροπής. Ανθρωπιστικές γενικά, κομματικές, γυναικείες και φεμινιστικές ιδέες συνυπάρχουν στο κείμενο της διακήρυξης του φορέα εν όψει του Συνεδρίου, που προγραμματίζεται τελικά

για το Μάιο του 1982. Στο μεταξύ, η ΚΔΓ εξελίσσεται και αλλάζει. Μεταφέρεται και δημιουργεί δικό της χώρο συνάντησης των γυναικών, το Καφενείο των Γυναικών, υιοθετώντας μια προσφιλή για το γυναικείο κίνημα πρακτική. Στέκι γυναικών δεν δημιουργούν εξάλλου μόνο τα «κεντρικά» αλλά και τα παραρτήματα. «Καισαριανή, Ζωγράφου, Πειραιάς, Κουκάκι, Ν. Ηράκλειο, επαρχίες και βάλε “Ζήτω τα γυναικεία καφενεία”» (*Το Δελτίο*, 20, 1982, σ. 18). Διαμαρτύρεται και διαδηλώνει κατά του σεξισμού των ΜΜΕ. Οργανώνει καμπάνιες κατά της βίας που ασκείται στις γυναίκες, προπαγανδίζει την αντισύλληψη, λειτουργεί συμβουλευτικούς σταθμούς. Η κυριότερη ίσως συμβολή της είναι η διευρυμένη δυνατότητα συνεργασίας της με διαφορετικούς χώρους, στους οποίους οργανώνονται οι γυναίκες και οι οποίοι επικοινωνούν μεταξύ τους με δυσκολίες. Στην υπόθεση της αναμόρφωσης του Οικογε-

ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ.

Αφίσα για το πρώτο συνέδριο της ΚΔΓ. Γυναικείο αρχείο ΔΕΛΦΥΣ.

νειακού Δικαίου, η δυνατότητα αυτή αποδεικνύεται εξαιρετικά χρήσιμη. Το Μάιο του 1982, η ΚΔΓ πραγματοποιεί το πρώτο της Συνέδριο.

Κατά τη διάρκειά του επισημοποιείται η ρήξη ανάμεσα στις δύο γενιές γυναικών. Στο εξής, από το σώμα της Κίνησης αποχωρούν, ανεξαρτητοποιούνται ή αδρανούν, στη διάρκεια του επόμενου χρόνου, τα παραρτήματα εκείνα στα οποία εμφανίζεται ισχυρή η φεμινιστική συνιστώσα. Η Κίνηση συνεχίζει τη δράση της ακολουθώντας την πορεία του υπόλοιπου γυναικείου χώρου. Σταδιακά συρρικνώνεται κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, τα παραρτήματά της κλείνουν και οι δράσεις της αναστέλλονται. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, δεν μένει από την Κίνηση παρά μόνον η σφραγίδα της.

Η ιδέα της πλατιάς δημοκρατικής γυναικείας παράταξης που αγωνίζεται για τη δημοκρατία και την ισοτιμία, πριν προσκρούσει στη φεμινιστική λογική της εποχής, έχει ήδη ανατραπεί στην πράξη από τη λογική της κομματικοποίησης, που αναδεικνύεται κυρίαρχη τα

χρόνια της μεταπολίτευσης. Οι ανένταχτες κομματικά δημοκρατικές γυναίκες της ΚΔΓ επιλέγουν κομματικούς φορείς είτε για να ενταχθούν είτε για να εκδηλώσουν τη συμπάθειά τους και να συνεργασθούν με αυτούς. Όσες εντάσσονται ή εκδηλώνουν τη συμπάθειά τους σε άλλους πλην του ΚΚΕ εσ. κομματικούς φορείς, όπως το ΚΚΕ και το ΠΑΣΟΚ, αποχωρούν από την ΚΔΓ και δημιουργούν, μαζί με άλλες γυναίκες, αντίστοιχες προς τους κομματικούς φορείς γυναικείες οργανώσεις.

Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδας (ΟΓΕ)

Τον Ιούνιο του 1976, ιδρύεται η Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδας (ΟΓΕ) ως δευτεροβάθμιο όργανο διαφόρων γυναικείων οργανώσεων, όπως η Προοδευτική Ένωση Μπτέρων Ελλάδας, η Δημοκρατική Ένωση Νέων Γυναικών, η Πανελλήνια Ένωση Νοικοκυρών, η Ένωση Ελληνίδων Νομικών και γενικά τα γυναικεία σωματεία, των οποίων η πλειοψηφία του ΔΣ διάκειται θετικά προς το ΚΚΕ. Η ΟΓΕ, με 45 οργανώσεις από όλη την Ελλάδα, είναι η οργάνωση μέσα από την οποία επιδιώκεται η κινητοποίηση των γυναικών «για τα τοπικά, λαϊκά προβλήματα της συνοικίας τους», «η διαφώτιση και ενημέρωσή τους πάνω στα ιδιαίτερα προβλήματα τους, στα προβλήματα της δημοκρατίας και της ειρήνης», «η ανάπτυξη πλατειάς εκπαιδευτικής δραστηριότητας» («Θέσεις της Ομοσπονδίας Γυναικών Ελλάδας για το πρώτο συνέδριό της, 14-16 Απρίλη 1978», *Σύγχρονη Γυναίκα*, Ιανουάριος - Μάρτιος 1978, σ. 3). Ο ρόλος της επικεντρώνεται στην κοινωνική δραστηριοποίηση των γυναικών στους τομείς που η ΟΓΕ θεωρεί σημαντικούς για τη ζωή τους. Το μέτωπο ενάντια στην ακρίβεια, η προστασία της μητρότητας, η υπεράσπιση της ειρήνης, ο αγώνας κατά των πυρηνικών δοκιμών και των εξοπλισμών είναι τα αγαπημένα θέματα της ΟΓΕ. «Ο αδιάκοπος αγώνας για την ειρήνη είναι η μοναδική εγγύηση για τη λύση των προβλημάτων μας» τονίζει η πρόεδρος της ομοσπονδίας, κ. Τζινιάδη, στην Α' Πανελλαδική Σύσκεψη της οργάνωσης, που πραγματοποιείται στην Αθήνα τον Ιανουάριο του 1978 με τη συμμετοχή 172 γυναικών, που αντιπροσωπεύουν 65 συλλόγους από όλη την Ελλάδα.

Αντίθετα, απουσιάζουν αρχικά από την ατζέντα της οργάνωσης τα θέματα που αναδεικνύονται κυρίαρχα στο πλαίσιο των φεμινιστικών αναζητήσεων της εποχής. Αυτά, με βάση την απόφαση της Κ.Ε. του ΚΚΕ της 4ης Νοεμβρίου 1979, θεωρούνται αστικά και μικροαστικά θέματα και, συνεπώς, αποπροσανατολιστικά για τους λαϊκούς αγώνες. Στην ίδια γραμμή κινείται, έως το 3ο Συνέδριό της, και η ΟΓΕ.

ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΗ
της ΚΔΓ, *Δελτίο της*
Κίνησης Δημοκρατικών
Γυναικών, 15, (1979),
σ. 21.

Απο τη
δράση

της κίνησης

ΤΜΗΜΑΤΑ ΑΘΗΝΑΣ

ΚΙΝΗΣΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

As αγωνιστούμε: Πανηγύρι
τοκογενεϊκού Αλφειο.
Πα για γίνει γάμος της Χίμαιρας
το Νομικό δικαίωμα Εμπιστοσύνης
Πάντα καθυστερεί η ισοτιμία γαίης
στην οικογένεια.

Ο αντίο αρχηγός
του Οτιου
από 1387 α.σ. π.μ.

Γυναίκες η ισοτιμία κερδίζεται με αγώνες

ΠΑΓΚΡΑΤΙ

Στις 20 'Ιουνίου μία ομάδα από 15
γυναίκες της Κίνησης έστησε ένα
πανώ μέσα στο Άλσος Παγκρατίου
και μοίρασε στον κόσμο μία διακή-
ρυξη με θέμα τη νομική ισοτιμία.

πού ακόμη εξακολουθεί να παρα-
μένει άπραγματοποιητή. Από το
απόγεμα ως αργά το βράδυ, πολλοί
περαστικοί, νέοι κυρίως, στέκονταν
γιά να διαβάσουν τα συνθήματα και
τη διακήρυξη, και να συζητήσουν

μέ τις γυναίκες της Κίνησης πάνω
στο θέμα ανισοτιμίας και την
ανάγκη για αλλαγή. Το τμήμα έχει
αποφασίσει να επαναλάβει το φθι-
νόπωρο παρόμοιες εκδηλώσεις
γύρω από παράλληλα θέματα.

(Συνέχεια στη σελ. 27)

21